

Нормативно-правова регламентація здорового способу життя учнів єдиної трудової школи у 20-х рр. ХХ ст.

Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Усе частіше на сторінках ЗМІ з'являється інформація про незадовільний стан здоров'я українського населення. На сьогодні показник середньої тривалості життя українців становить 67 років, тоді як у Швеції, Ісландії й Швейцарії – понад 80. Невтішні й прогнози спеціалістів із приводу майбутньої демографічної ситуації: до 2025 р. кількість наших громадян зменшиться до 37 млн, а із середини століття в Україні проживатиме близько 26 млн осіб. Особливо критична ситуація склалася навколо підростаючого покоління. За даними Національної академії медичних наук (НАМН) України, захворюваність дітей шкільного віку за останні десять років зросла майже на 27 % [3]. Ці показники з часом будуть погіршуватися, цьому сприятимуть зниження рухової активності, хронічне недосипання, емоційне й фізичне перевантаження, пов'язане з навчанням, неправильне харчування та легковажне ставлення до фізичної культури.

Нинішня система фізичного виховання учнів спрямована на вирішення проблем сьогодення – складання нормативів й отримання позитивної оцінки – і фактично не заохочує молодь до самовдосконалення, оздоровлення, самовиховання. Адже, незважаючи на те, що в “Положенні про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України” від 2 серпня 2005 р. зазначається, що “фізичне виховання дітей дошкільних, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів є невід’ємною складовою частиною освіти, що забезпечує можливість набуття кожною дитиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я й засоби його зміцнення, методики організації змістовного дозвілля і спрямоване на формування в них фізичного, соціального та духовного здоров'я, вдосконалення фізичної та психічної підготовки до ведення активного довготривалого життя та професійної діяльності” [1], інколи керівництво загальноосвітніх шкіл, не кажучи про самих учнів, не сприймає фізичне виховання як важливу навчальну дисципліну, а тому й не приділяють їй належної уваги. Головне, що в розкладі зазначається цей предмет, а школярі відвідують спортивний зал і цього, на їхню думку, досить. Навіщо витрачати час на розробку гідних навчальних програм із дисципліни “Фізичне виховання”, адже достатньо лише скопіювати старий документ. І ми вже не звертаємо увагу на кадрове забезпечення шкіл викладачами фізичного виховання. Відсутність фахівців, мізерна зарплатня аж ніяк не сприяють покращенню ситуації. На сучасному етапі український уряд повинен переглянути своє ставлення до проблеми фізичної культури молоді, зосередити свою увагу на вдосконаленні наявної навчальної програми з фізичного виховання та розробці нових проектів. При цьому варто звернутися до історичного досвіду Радянського Союзу, що засвідчує про зростання зацікавленості фізкультурною й усвідомлення керівництвом особливої ролі фізичного виховання в процесі становлення здорового молодого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми. Проблема становлення єдиної трудової школи в радянський час стала предметом дослідження в роботах значної кількості науковців: О. Мушки, О. Філоненко, О. Кручек і С. Пономаревського. Проте основний акцент у цих працях ставиться на питаннях формування системи середньої освіти в Україні, тоді як поза увагою спеціалістів залишилися проблеми комплексного вивчення нормативно-правової бази регламентації здорового способу життя в цих навчальних закладах України впродовж 20-х рр. ХХ ст.

Завдання дослідження полягає в тому, щоб на основі джерельної бази провести комплексний аналіз нормативно-правових актів, виданих радянським урядом упродовж 20-х рр. для формування здорового способу життя молодого покоління в єдиній трудовій школі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Із завершенням громадянської війни в українській історії починається нова епоха соціалізму. Більшовики розпочинають розбудову держави нового типу, яка мала забезпечити достойне життя кожній людині. Але насправді на політичній карті світу з'явилася величезна тоталітарна країна, яка встановила повний контроль над усіма сферами суспільного життя.

Уже з моменту приходу до влади більшовики займаються реформуванням освітньої системи. Перед ними постала мета створення нової, більш продуктивної, порівняно з імперською, школи, яка б охопила максимальну кількість дітей та допомогла ліквідувати неписьменність. У зв'язку з цим 1 квітня 1919 р. прийнято положення “Про єдину трудову школу Української РСР”, яким проголошувалось обов'язкове безкоштовне навчання в школі для представників обох статей. На базі колишніх ліцеїв, гімназій і реальних училищ створювалася нова семирічна школа з двома концентрами (I – для дітей від 8 до 12 років; II – від 12 до 15 років).

Упродовж навчання діти вивчали російську мову й літературу, суспільствознавство, математику, фізику, хімію, астрономію, зоологію, ботаніку, географію, образотворче мистецтво, музику. Основний акцент робили на отриманні уявлень про практичне використання своїх знань у промисловості та сільському господарстві, адже головною метою школи стало виховання “вільного” трудівника, здатного працювати по-новому – творчо й продуктивно [2, 116].

Одним із пріоритетних завдань цього навчального закладу є виховання здорової дитини. Збереженню здоров'я мали сприяти гігієнічні умови школи, які б відповідали медичним стандартам.

У розпорядженні кожної школи повинні бути класні кімнати з розрахунку 2 м² на дитину, рекреаційний зал, кімната денного перебування та їдальня. Усі приміщення рекомендувалося провітрювати щодня по півгодини й на перервах відкривати кватирку. Як зазначали спеціалісти, із самого малку бажано було б привчати школярів навчатися при відкритих кватирках [4, 257].

У школах-інтернатах додаткові приміщення відводили для спалень, які щоденно провітрювали. Кожній дитині виділяли окреме ліжко, у жодному випадку не дворівневе. Згідно із санітарно-гігієнічними вимогами, постільну білизну повинні міняти не рідше двох разів на місяць, соломку в матрацах – два рази на рік. Усі шкільні кімнати прибирали один раз на день (вогке прибирання) та двічі підмітали. Учителі мали уважно слідкувати також за температурою в приміщеннях. Заняття проводили при температурі не менше 10°, оптимальною вважали 18 градусів [6, 4–5].

За дотриманням цих норм слідкували лікарі й шкільна санітарна комісія (санком), яка водночас виступала органом дитячого самоврядування та обиралась на певний строк. Санком мав уживати заходів для залучення всіх дітей до роботи в галузі охорони здоров'я.

Нормативно-правову регламентацію отримав і розпорядок дня. День для школярів розпочинався о 7 годині ранку влітку та о 8 – узимку. Перед сніданком, який тривав із 8 або 9 години (залежно від пори року), діти обов'язково робили ранкову гімнастику, приймали холодний душ упродовж 20 секунд–2 хвилин, умивалися й чистили зуби.

Із 9 години тривали заняття. Учні I та II груп (8–9 років) протягом двох годин (2-х уроків по 45 хвилин) із двома 25-хвилинними перервами вивчали складні предмети (математика, мова). Тривалість занять старшокласників становила три години (3 години по 45 хвилин). Наступні 45 хвилин присвячувалися фізкультпаузі на свіжому повітрі. Після прогулянки діти снідали вдруге й поверталися до занять із трудового навчання (45 хвилин). У цілому на навчальні заняття витрачали 4 години по 45 хвилин учнями молодших класів та 5 годин по 45 хвилин – старшими школярами [4, 259–260].

Значну увагу у вихованні дитини приділяли громадській роботі. Двічі або тричі на тиждень протягом однієї години школярі мали опановувати знання в галузі сільського господарства (догляд за рослинами й тваринами, застосування агротехніки), промисловості (механізм роботи заводів). Крім того, діти повинні були сприяти підвищенню загальнокультурного рівня населення, а саме: брати участь у ліквідації неписьменності серед робітників, селян і наймитів, проводити агітацію за передплату газет, вести активну боротьбу з пияцтвом, палінням, хуліганством та релігійними забобонами. На плечі учнів лягала відповідальність за організацію святкування революційних свят і збирання коштів для допомоги родинам червоноармійців та товариству СОВІАХІМ (Товариству сприяння обороні, авіаційному та хімічному будівництву) [4, 229–231].

Увечері півтори-дві години діти проводили на свіжому повітрі. Цей час присвячували іграм, катанню на лижах і ковзанах узимку та рухливим іграм улітку. О 7–8 годині вечора школярі вечеряли й готувалися до сну. Лягати спати рекомендувалося в один і той самий час – 8–9 годині вечора, при цьому тривалість сну становить 10–14 годин на добу залежно від віку дитини.

Тобто головним завданням школи стало виховання здорової дитини, учителі намагалися будь-якими засобами уникнути перевантаження учнів. Недаремно впродовж 20-х років педагоги проводили експерименти в семирічних трудових школах із метою зменшення навантажень на дитячий організм. Приймалися рішення про скорочення тривалості навчального тижня до 18–20 годин, але дуже швидко відмовилися від подібного заходу, адже у вільний час діти вдома не відпочивали, а займалися хатньою роботою.

Робилися спроби уведення додаткового вихідного (клубного) дня серед тижня, коли діти впродовж двох годин у приміщенні школи в ігровій формі засвоювали певні знання та навички. Але на практиці клубний день мало чим відрізнявся від форм шкільної роботи, тому цей засіб виявився неефективним.

Згодом вирішено змінити сам шкільний розклад і розподілити роботу так, щоб на кінець тижня припадали найлегші заняття. Найнапруженішими днями мали стати вівторок і середа. У четвер бажано вивозити дітей на природу або проводити екскурсії. В останні дні тижня потрібно надати школярам змогу займатися музикою й удосконалювати трудові навички [4, 19–20].

Паралельно з цим величезна увага присвячувалася фізичному вихованню дитини. Адже побічним ефектом шкільного навчання є короткозорість, сколіоз, нервова перевтома. Так ми можемо виховати високоосвічену людину, але неправильний ритм життя сильно відобразиться на здоров'ї особи. Щоб уникнути цих негативних наслідків, у єдиних трудових школах вводили гімнастичні вправи, спортивні заняття під доглядом лікаря, гру. Адже, як зазначається в програмі з фізичної культури, “фізкультура не може обмежуватись у школі кількома тижневими годинами практики, а повинна органічно увійти до соціального педагогічного процесу, пронизуючи геть усі його моменти (додержання фізкультурного при дослідній, трудовій діяльності, під час читання, писання, в організації дитячого колективу тощо)” [4, С. 269].

Розуміючи, що фізична активність є запорукою нормального фізичного й розумового розвитку дитини, урядовці вирішили запровадити низку заходів рухового режиму школярів. Оптимальний комплекс мав складатися з ранкової зарядки вдома, рухливих ігор на шкільних перервах, уроків фізичної культури, активного відпочинку на свіжому повітрі після обіду й перед сном та активного відпочинку у вихідні дні й на канікулах.

Ранкову зарядку рекомендували проводити вранці, одразу після пробудження, упродовж 7–10 хвилин. На вчителів покладали обов'язок напередодні навчального року проводити роз'яснювальні розмови з учнями про користь фізкультури в побуті й потребу ранкової гімнастики. Паралельно аналогічні бесіди проводили й із батьками на шкільних зборах. Комплекс вправ діти засвоювали на уроках фізкультури [4, 269].

На уроки фізкультури в єдиній трудовій школі завжди виділяли дві години на тиждень. Перед початком навчального року дітей оглядав лікар і визначав одну з трьох груп, яку відвідуватимуть школярі. У першій займалися школярі, які не мали проблем зі здоров'ям, у II – учні з певними вадами, які потребували спеціального виду гімнастики. До III групи відносили дітей, котрі через певні обставини (хронічні хвороби, травми) не могли певний час переносити фізичне навантаження. Фізичну підготовку проводили за спеціальною програмою на 2–3 уроці.

Із дітьми 7–9 років рекомендували проводити рухові ігри (гуси-лебеді, стрибунці, квац, піжмурки тощо), елементарні рухи за Лесгафтом – рухи в координації й рівновазі, ходіння, бігання. Залежно від пори року вчителів заохочували влаштовувати змагання з плавання, на лижах та ковзанах. Тривалість уроку фізкультури не повинна перевищувати 30 хвилин.

Ігри, що проводились із школярами 10–12 років, мали згуртовувати дітей і сприяти формуванню рис колективізму (пожежники, партія на партію, лабіринт, ведмідь іде тощо). Крім того, на кожному занятті, учні виконували низку вправ – пластичні рухи й рухи для виправлення спини, займалися метанням. Тривалість уроку збільшувалася до 40 хвилин.

Старшокласники, діти віком від 13 до 15 років, привчалися координувати свої рухи з рухами колективу. Для цього віку особливо важливим було військово-фізичне виховання: ігри на відвагу, метання, повзання, лазіння, вправи на влучність. Фізкультурою учні старших класів займалися 45 хвилин двічі на тиждень [6, 4–5].

Улітку, під час канікул, школярів вивозили за місто, на дачу. Упорядковувати літнє життя рекомендувалося за санаторним режимом з обов'язковим уведенням сонячних ванн, післяобіднього відпочинку, легких робіт на свіжому повітрі, ігор та екскурсій.

Незважаючи на існування програми з фізичної культури, упродовж 20-х рр. у багатьох середніх навчальних закладах цей предмет викладали по-різному. Одні приділяли увагу гімнастичним вправам, інші – військової підготовці, треті – проблемам гігієни. І тому з метою ліквідації паралелізму та різнобою у фізкультурній роботі 23 вересня 1929 р. ЦК ВКР(б) прийняв постанову “Про фізкультурний рух”, де запропонував посилити й централізувати державне керівництво в галузі фізичної культури та спорту, а також розглядати фізкультуру як засіб для військової й культурно-господарської підготовки молоді, для об'єднання народу навколо партійних організацій [5]. На

виконання цього рішення Президія ЦВК СРСР 1 квітня 1930 р. приймає постанову про створення Всесоюзної ради фізичної культури при ЦВК СРСР. Рада наділялася правами державного органу керівництва й контролю в галузі фізкультури та спорту. Із цього моменту розпочинається поступова мілітаризація фізичного виховання в шкільних закладах країни.

Єдина трудова школа проіснувала до 1931 р. У наступні роки розпочинається уніфікація шкільної освіти й устанавлюється жорсткий контроль із боку більшовиків. Упродовж 1931–1932 рр. видано постанови “Про початкову і середню школу” та “Про навчальні програми і режим в початковій і середній школі”, які вносили істотні зміни в освітню систему. Шкільна освіта тепер будувалася за російським зразком, особливий акцент робився на марксистській ідеології та керівній ролі вчителя.

Висновок. Таким чином, єдина трудова школа, створена на базі гімназій, ліцеїв і реальних училищ царської Росії, повинна була сприяти вихованню освічених та ініціативних робітників. Незважаючи на низку недоліків цієї системи освіти, яка насамперед не давала учням систематичних знань з основних наук, головна увага приділялася формуванню здорової дитини. Педагоги розробили низку програм, де основна увага зосереджувалася на проблемах нормування робочого дня й тижня, вихованні санітарно-гігієнічних звичок у школярів і фізичній культурі. На початку 30-х рр. у систему освіти внесено істотні зміни, спрямовані на її уніфікацію на російський зразок, коли більшість предметів викладали на базі марксистського світогляду. Характерною ж ознакою процесу фізичного виховання учнів цих часів стала воєнізація фізкультури. Вона перетворилася на засіб для підготовки майбутнього захисника країни й поставила фізичну культуру під повний контроль партійного керівництва.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження варто спрямувати на вивчення нормативно-правової регламентації здорового способу життя в навчальних закладах України в 30-х рр. ХХ ст., адже саме в цей час кардинально змінюються завдання фізичного виховання. Головна увага на уроках фізкультури повинна приділятися військово-фізичній підготовці школярів.

Список використаної літератури

1. Наказ про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України від 02.08.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0909-05>.
2. Пономаревський С. Пошуки нових моделей та продуктивних форм організації навчання в шкільництві РРФСР у першій половині 20-х рр. ХХ ст. / С. Пономаревський // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – Слов’янськ, 2011. – Ч. II. – Вип. LVIII. – С. 115–123.
3. Приступа Е. Завышенные нормативы или слабые дети? / Е. Приступа // Зеркало недели. Украина. – 2011. – № 9. – 11 марта.
4. Програмні матеріали для трудшкіл I-го концентра. – Х., 1929–319 с.
5. Сборник постановлений о физкультуре. – М. : Физкультура и туризм, 1933.
6. Тимчасові програми по політграмоті та фізичному вихованню для трудшкіл Полтавщини. – Полтава, 1923. – 18 с.

Анотації

Постійне погіршення стану здоров’я учнівської молоді, проблеми матеріального забезпечення зумовлюють необхідність усебічного вивчення вітчизняного досвіду фізичного виховання в середніх навчальних закладах. У статті проведено комплексний аналіз нормативно-правових актів, виданих радянським урядом у 20-х рр. ХХ ст., із проблеми формування здорового способу життя в учнів єдиної трудової школи. Установлено, що з моменту створення єдиної трудової школи влада особливу увагу приділяла вихованню здорової дитини та слідкувала за дотриманням санітарно-гігієнічних норм. Адже за короткий період розроблено низку документів, які регламентували розпорядок дня, тривалість навчального процесу. Також фахівці запропонували програму з фізичного виховання, яка передбачала не лише уроки з фізичного виховання, а й рухливі ігри на перервах та активний відпочинок на свіжому повітрі. Запровадження ж нової системи освіти в 30-х рр. сприяло воєнізації фізичного виховання в школах, що перетворило фізкультуру на нецікавий для учнів предмет.

Ключові слова: єдина трудова школа, фізичне виховання, санітарно-гігієнічні норми, розпорядок дня, ранкова гімнастика, гра.

Наталія Соколова. Нормативно-правовая регламентация здорового образа жизни учеников единой трудовой школы в 20-х гг. ХХ в. Постоянное ухудшение состояния здоровья учеников, проблемы материального обеспечения предопределяют необходимость всестороннего изучения отечественного опыта физического воспитания в средних учебных заведениях. В статье проведён комплексный анализ нормативно-правовых актов, изданных советским руководством в 20-х гг. ХХ в. по проблеме формирования здорового

образа жизни среди учеников единой трудовой школы. Установлено, что с момента создания единой трудовой школы правительство особое внимание уделяло воспитанию здорового ребенка и следило за соблюдением санитарно-гигиенических норм, поскольку за короткий период было разработано большое количество документов, которые регламентировали распорядок дня, длительность учебного процесса. Кроме того, специалистами предложена программа по физическому воспитанию, предусматривающая не только уроки физкультуры, а и подвижные игры на переменах и активный отдых на свежем воздухе. Введение новой системы образования в 30-х гг. XX в. способствовало военизации физического воспитания в школах, что и привело к превращению физкультуры в неинтересный предмет для учеников.

Ключевые слова: единая трудовая школа, физическое воспитание, санитарно-гигиенические нормы, режим дня, утренняя гимнастика, игра.

Nataliya Sokolova. Regulatory-Juridical Regulation of Healthy Lifestyle of Pupils of United Labour School in 20s of 20th Century. Constant worsening of health condition among pupils, problems of material securing define the necessity of all-round studying of native country experience of physical education in secondary educational establishments. In the article the complex analysis of regulatory-juridical acts that were published by Soviet leaders in 20s of 20 century on the problem of formation of healthy lifestyle among pupils of united labour school. From the moment of establishment of united labour school the government gave consideration to education of healthy child and took care of adherence of hygiene and sanitary norms. During the short time a huge amount of documents that regulated schedule of the day, duration of studying process were developed. Accept for that specialists offered program of physical education that was forseeing not only lessons of physical training but also action games during breaks and recreation in the open air. Introduction of new system of education in 30s of 20 century assisted militarization of physical education at schools and this transformed physical culture into an uninteresting subject for pupils.

Key words: united labour school, physical education, hygiene and sanitary norms, schedule of the day, morning physical exercises, games.